

Globalisering is een overdrijving

Robert Went¹

In dit artikel wordt aan de hand van drie belangrijke opvattingen in de literatuur een aantal mythen met betrekking tot globalisering om zeep geholpen (Van de redactie).

Over globalisering bestaan veel mythen. In ESB van 9 oktober 1996 wijzen Kleinknecht en Ter Wengel er terecht op dat we eigenlijk eerder over regionalisering dan over globalisering zouden moeten spreken als we kijken naar de ontwikkeling van de wereldeconomie. Het overgrote deel van de productie, kapitaalstromen en internationale handel vindt immers plaats binnen de triade, dat wil zeggen binnen en tussen de Europese Unie, NAFTA (VS, Canada en Mexico) en het handelsblok rondom Japan. Daar kan bovendien aan worden toegevoegd dat ondanks juichverhalen over zich voorspoedig ontwikkelende emerging markets geen sprake is of op afzienbare termijn zal zijn van convergentie tussen de rijke en arme landen in de wereld². Eerder al prikten Ruigrok en Van Tulder (1995³) vakkundig de mythe door dat Nederland dreigt leeg te bloeden omdat onderne-

¹ Robert Went is als econoom verbonden aan het International Institute for Research and Education (IIRE), email <IIRE@Antenna.nl>, Postbus 53290, 1007 RG Amsterdam, en aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie (FEE) van de Universiteit van Amsterdam. Met dank aan twee anonieme referenten voor nuttige kritiek en suggesties.

² Dat schrijft Pritchett (1996), senior economist bij de Wereldbank. Dat juist zo iemand concludeert dat convergentie '*just hasn't happened, isn't happening, and isn't going to happen without serious changes in economic policies in developing countries*' is tamelijk opzienbarend. Het meest recente Human Development Report van de Verenigde Naties wijst in de zelfde richting: in 1960 was de rijkste 20 procent van de wereldbevolking 30 maal beter af dan de armste 20 procent; vandaag is de rijkste 20 procent 61 maal beter af.

mers massaal in lage lonenlanden investeren. Zij lieten zien dat van de honderd grootste multinationals in de wereld er niet één echt footloose is (vergelijk ook Hirst en Thompson, 1996). In de bundel *States Against Markets* bestrijden verschillende auteurs een andere mythe, volgens welke nationale staten in de geglobaliseerde wereldeconomie geen speelruimte meer hebben voor afwijkend beleid, in feite overbodig zijn en daarmee gedoemd te verdwijnen (Boyer en Drache, 1996; vergelijk ook Hirst en Thompson, 1996). Maar wie op grond van deze kanttekeningen en relativeringen meent dat globalisering 'niet bestaat'³ onderschat de belangrijke kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen die sinds twintig jaar in de wereldeconomie plaatsvinden.

In de literatuur over globalisering kunnen enigszins schematisch drie opvattingen onderscheiden worden. Voor auteurs als Andriessen en Van Esch (1993), VS minister van arbeid Reich (1992) en de Japanse business goeroe Ohmae (1995) is globalisering 'een zekere trend' waardoor alles verandert en waartegen nationale staten of vakbonden eigenlijk niets kunnen ondernemen. Daartegenover en mede als reactie daarop relativieren Ruigrok en van Tulder (1995^a en 1995^b), Kleinknecht en Ter Wengel (1996) en Gordon (1988) sterk de betekenis en consequenties van globalisering, door onder andere te benadrukken dat ondernemingen niet footloose zijn, dat er vooral sprake is van regionalisering en dat de internationaliseringsgraad van de wereldeconomie in de vorige eeuw ten minste even groot was als vandaag. De eerste auteurs laten zien (1995a) dat 'het g-woord' verschillende betekenissen heeft gekregen en vaak tot ideologie wordt. Tussen deze twee uitersten in bevindt zich een derde opvatting die kan worden samengevat in de stelling dat globalisering 'een overdrijving' is. Auteurs als Boyer & Drache (1996), Hirst & Thompson (1996) en Altvater & Mahnkopf (1996) signaleren grote veranderingen met belangrijke gevolgen in de organisatie en het functioneren van de wereldeconomie, maar stellen tevens dat we (nog?) ver verwijderd zijn van een werkelijk geglobaliseerde economie, dat geen sprake is van een lineair proces en dat veel claims van de globaliseringsideologen onhoudbaar zijn. Vanuit deze laatste, mijn inziens correcte, optiek volgen een aantal opmerkingen (vergelijk ook Went, 1996).

³ Onder die prikkelende kop kondigde ESB van 9 oktober artikelen van Kleinknecht & Ter Wengel en van Nootboom aan.

1. Lies, damned lies and statistics

In de discussie over de vraag of globalisering wel echt een nieuw fenomeen is spelen vergelijkingen met de periode 1870-1913 een grote rol. Ook toen was sprake van een in de sterke toename van de internationale handel tot uiting komende groeiende openheid van de wereldeconomie. En evenals tegenwoordig waren in die jaren de financiële markten sterk geïnternationaliseerd. Voor wat betreft de handelsstromen presenteren Ruigrok en Van Tulder (1995^b) en Kleinknecht en Ter Wengel (1996) een tabel waarin het relatieve belang van de buitenlandse handel voor een zestal landen in verschillende jaren wordt afgemeten aan de omvang van de im- en exporten in verhouding tot het BNP. Zij trekken daaruit de conclusie dat de wereldhandel in 1994 maar ternauwernood een grotere omvang had dan in 1913. Mensink en Van Bergeijk (1996) kritiseren de gebruikte cijfers op verschillende gronden en Van Paridon (1996) rekent voor dat je tot andere conclusies komt als je de handelsstromen corrigeert voor producten die niet of nauwelijks te verhandelen zijn. In dezelfde lijn stelde Irwin (1996) dat je bij handelsscijfers correcties moet toepassen voor de veranderingen die in de loop der tijd zijn opgetreden in de structuur van de economieën. Zo is tegenwoordig de dienstensector veel groter dan in 1913 en omdat het daarbij voor een groot deel om een groei van non-tradeables gaat mag je aannemen dat het aandeel van de handel als percentage van het BNP daardoor alleen al is gedaald. Irwin corrigeerde de handelsscijfers van de VS voor deze vertekening en concludeert dat de export van tradeables uit de VS sterker is toegenomen dan in eerste instantie uit de statistieken blijkt. Deze voortgaande discussie over de precieze (interpretatie van) cijfers is natuurlijk interessant en zinvol, maar het belang ervan kan om twee redenen toch enigszins gerelativeerd worden. Allereerst lijkt uiteindelijk vrijwel iedereen het er wel over eens dat de wereldhandel tegenwoordig een nog niet eerder vertoonde omvang heeft. De discussie gaat vooral over het tijdstip waarop het niveau van vóór de Eerste Wereldoorlog bereikt en overtroffen werd. Was dat pas onlangs, zoals Ruigrok en Van Tulder, Kleinknecht en Ter Wengel en ook Bairoch (1996) menen, of moet dat moment eind jaren zestig gesitueerd worden, zoals bijvoorbeeld Kitson en Michie (1995, 8) in een grafiek doen.

Een tweede relativering ten aanzien van dit soort handelsscijfers is op zijn plaats, omdat belangrijke kwalitatieve veranderingen er niet in tot uiting komen. *'A purely quantitative analysis does not reveal so obviously the fact that contemporary economies are extraverted and interdependent through direct investment in an unprecedented manner'*, stelt Bairoch (1996, 190) terecht. Een belangrijk

gegeven is dat mede door het bestaan van regionale blokken veel handelsvervangende investeringen plaatsvinden. Volgens Bowles en MacLean (1996, 160) vallen Japanse directe investeringen in de EU en de VS in deze categorie - een bedrijf als Giant dat in Lelystad een fietsenfabriek opent hoeft geen rijwielen meer vanuit Taiwan naar Nederland te verscheppen - en verkopen Japanse multinationals in de EU en de VS 95 procent van hun producten binnen deze gebieden. Daarnaast gaan achter de handelscijfers ook belangrijke kwalitatieve veranderingen schuil voor wat betreft de aard van de verhandelde goederen. In 1913 ging het in meerderheid om grondstoffen, tegenwoordig vooral om (delen van) industriële producten.

Dat kwalitatieve veranderingen niet in tabellen tot uiting komen blijkt ook als we kijken naar cijfers over internationale kapitaalstromen, waarvan de aard sterk veranderd is. De gestaag toenemende buitenlandse directe investeringen vallen tegenwoordig qua omvang in het niet bij de explosief gegroeide korte termijnbewegingen van kapitaal, dat uiterst gevoelig voor wisselkoersen en rentevoeten van hot naar her wordt gestuurd. In 1971, kort voor het stelsel van vaste wisselkoersen van Bretton Woods in elkaar stortte, had ruim 90 procent van de valutatransacties in de wereld een relatie met het financieren van handel of toekomstige investeringen, terwijl minder dan 10 procent speculatief was. Tegenwoordig zijn deze getallen omgekeerd: meer dan 90 procent van alle transacties zijn speculatief (vergelijk Eatwell, 1995, 277). In Chesnais (1996) analyseren verschillende auteurs de negatieve gevolgen van deze veranderingen voor de ontwikkeling van investeringen in de reële sector en voor de werkgelegenheid. Daarnaast is van belang dat in de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog een relatief gering aantal waardepapieren werd verhandeld - 300 verschillende aandelen op de beurs van New York in 1910 - terwijl dat aantal nu mede door de derivatenhandel enorm is uitgebreid en het internationale bezit van assets door lagere transactiekosten en liberalisering en deregulering sterk is vergroot. Tot slot, multi-nationale ondernemingen domineren tegenwoordig investeringen, productie en handel, terwijl banken en andere financiële instellingen de ten dele onafhankelijk van de reële economie functionerende financiële sector controleren (vergelijk *Alternatives Économiques*, 1996).

2. Reële veranderingen

Het feit dat veel ideologen de omvang en reikwijdte van globalisering overdrijven en het gegeven dat veel slecht beleid gerechtvaardigd wordt met makkelijke maar onjuiste verhalen over globaliseringstendensen die als natuurverschijnselen over ons heenrollen en waar we ons slechts aan kunnen aanpassen, mag ons niet de ogen doen sluiten voor de kwalitatieve veranderingen in het functioneren en de organisatie van de wereldeconomie. Sommige van deze ontwikkelingen hebben op zichzelf geen grote gevolgen, of treden niet voor het eerst in de geschiedenis op, maar samen veranderen ze de wijze waarop de wereldeconomie functioneert. Drie tendensen lijken me daarbij vooral van belang; vergelijk Went (1996, 9-49) voor een uitgebreider overzicht.

Allereerst is sprake van de totstandkoming van werkelijk geïntegreerde markten: voor productie, kapitaalverkeer en handel wordt de wereldeconomie in toenemende mate één geheel en in plaats van de vroegere nationale markten zijn mondiale markten tot stand gekomen, die de natuurlijke strategische horizon vormen voor grote bedrijven, beleggers en speculanten (vergelijk Kéabdjian 1994, 26-7). Vergeet niet dat niet alleen in absolute getallen, maar ook in verhouding tot de totale bevolking, nu meer mensen dan ooit in de geschiedenis onder kapitalistische verhoudingen werken (vergelijk Glyn en Sutcliffe, 1992, 77 en Mensink en Van Bergeijk 1996, 915). Een tweede element betreft het grotere gewicht van multinationals en de opkomst van geglobaliseerde bedrijven, die de conceptie, productie en distributie van hun producten en diensten niet slechts regionaal of bi-regionaal maar als het even kan mondiaal proberen te plannen en organiseren, met belangrijke gevolgen voor de structuur van deze ondernemingen⁴. Als derde zijn de regulerings- of governance-problemen van belang die ontstaan als gevolg van het feit dat de constructie, versterking en legitimiteit van supranationale instituties, die een toenemende rol spelen⁵, achterblijven bij de snelheid waarmee

⁴ Een van de aspecten daarbij betreft de door Serfati (1996) geanalyseerde verandering in de financiële strategie van grote industriële ondernemingen: *'Au sens le plus courant de l'économie industrielle, une telle stratégie signifie que, avec la mondialisation de l'économie, l'horizon des firmes est devenu immédiatement planétaire. Mais nous dirons également que leur stratégie est globale dans le sens où elle repose sur une valorisation extrêmement diversifiée de leur capital (...) Au total, on se trouve donc en présence d'un mouvement du capital-argent au sein duquel les formes productives et financières se croisent en permanence.'*

⁵ Als er sinds begin jaren tachtig iets sterk geglobaliseerd is dan is het wel het economisch beleid. Organisaties als het IMF, de Wereldbank, de WTO en de OESO presenteren overal ter wereld varianten van dezelfde neo-liberale recepten. De bezuinigingsprogramma's in de OESO-landen, de shock-therapie voor voormalige bureaucratische planeconomieën en de structurele aanpassingspro-

de initiatieven tot internationale samenwerking toe. De voorzitters van de belangrijkste vakcentrales in de landen van MERCOSUR (Argentinië, Brazilië, Paraguay, Uruguay) kondigden bijvoorbeeld onlangs aan dat ze een gelijktijdige algemene staking in de vier lidstaten gaan organiseren tegen de sociale gevolgen van MERCOSUR, onder het motto '*globalización sindical*'. Een prachtig voorbeeld voor de Europese vakcentrales.

Literatuur

- Alternatives Économiques*, juni 1996, 'La mondialisation présente n'est pas la seule possible', 32-33
- Altwater, E. en B. Mahnkopf, 1996, *Grenzen der Globalisierung, Westfälisches Dampfboot*, Münster
- Andriessen, J. en R. van Esch, 1993, *Globalisering: een zekere trend*, discussienota 9301, Ministerie van Economische Zaken, Den Haag
- Bairoch, P., 1996, 'Globalization myths and realities: One century of external trade and foreign investment', in R. Boyer en D. Drache (eds.), 1996
- Bowles, P. en B. MacLean, 1996, 'Regional Blocs. Can Japan be the Leader?', in R. Boyer en D. Drache (eds.)
- Boyer, R. en D. Drache (eds.), 1996, *States Against Markets*, Routledge, London
- Chesnais, F. (coörd.), 1996, *La mondialisation financière: Genèse, coût et enjeux*, Syros, Paris
- Eatwell, J., 1995, 'The International Origins of Unemployment', in J. Michie en J. Grieve Smith (eds.), *Managing the Global Economy*, Oxford University Press, Oxford
- Gamble, A. en A. Payne, 1996, *Regionalism and World Order*, Macmillan Press, London
- Glyn, A. en B. Sutcliffe, 1992, 'Global but leaderless? The new capitalist order', in R. Miliband en L. Panitch (eds.), *Socialist Register 1992: New world order?*, Merlin Press, London
- Gordon, D., 1988, 'The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations', *New Left Review*, 168 (March-April 1988), 24-64
- Hirst, P. en G. Thompson, 1996, *Globalization in Question*, Polity Press, Cambridge
- Husson, M., 1996, *Misère du capital: Une critique du néolibéralisme*, Syros, Paris

- Irwin, D., 1996, 'The United States in a New Global Economy? A Century's Perspective', *American Economic Review*, 86(2), 41-46
- Kapstein, E., 1996, 'Workers and the World Economy', *Foreign Affairs*, May/June 1996, 16-37
- Kébabdjian, G., 1994, *L'économie mondiale: Enjeux nouveaux, nouvelles théories*, Éditions du Seuil, Paris
- Kitson, M. en J. Michie, 1995, 'Trade and growth: A historical perspective', in J. Michie en J. Grieve Smith (eds.), *Managing the global economy*, Oxford University Press, Oxford
- Kleinknecht, A. en J. ter Wengel, 1996, 'Feiten over globalisering', *ESB*, 9 oktober, 831-833
- Lang, T. en C. Hines, 1993, *The new protectionism: Protecting the future against free trade*, Earthscan Publications, London
- Mander, J. en E. Goldsmith (eds.), 1996, *The Case Against the Global Economy and for a Turn Toward the Local*, Sierra Club Books, San Francisco
- Mensink, N. en P. van Bergeijk, 'Globlablablah', *ESB*, 6 november 1996
- Montes, P., 1996, *El desorden neoliberal*, Editorial Trotta, Madrid
- Ohmae, K., 1995, *The End of the Nation State*, Free Press, New York
- Paridon, K. van, 'Een relevantere handelsmaatstaf', *ESB*, 6 november 1996
- Pritchett, L., 1996, 'Forget Convergence: Divergence Past, Present and Future', *Finance & Development*, juni, 40-43
- Reich, R., 1992, *The Work of Nations*, Vintage Books, New York.
- Ruigrok, W. en R. van Tulder, 1995^a, *The Logic of International Restructuring*, Routledge, London
- Ruigrok, W. en R. van Tulder, 1995^b, 'Misverstand globalisering', *ESB*, 25 december, 1140-1143
- Serfati, C., 1996, 'Le rôle actif des groupes à dominante industrielle dans la financiarisation de l' économie', in F. Chesnais (coörd.), 1996
- Toussaint, E. en P. Drucker (eds.), 1995, *IMF/World Bank/WTO: The Free Market Fiasco*, Notebooks for Study and Research (NSR), 24/25
- Went, R., 1996, *Grenzen aan de globalisering?*, Het Spinhuis